

7. Чухно А. Інституціоналізм: теорія, методологія, значення // Економіка України. – 2008. – №6. –С. 4–13.
8. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку: Исследования предпринимательской прибыли, капитала, кредита и цикла конъюнктуры. – М. : Прогрес, 1992. – 296с.

***Annotation.** To an important scientific problem of the institutionalization of economic relations in the innovation area of the country. It is proved that the basis of innovative development is the process of capital accumulation that generates monopoly, which determines the character of the institutionalization of innovation. The influence of the specification of property by the amount of transaction costs in the innovation sphere.*

***Key words:** institutionalization, innovative development, innovation field, innovation capacity, transaction costs, the cost specification.*

УДК 330.111.62

Музичук І.В., старший викладач Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ ЯК ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

В статті проведено аналіз здійснених реформ державної власності. Проаналізовано сучасну структуру власності в Україні та стратегічні прорахунки, які були припущені як у визначенні вихідних позицій для реформування власності, так і в самому процесі трансформаційних перетворень відносин власності.

***Ключові слова:** відносини власності, приватизація, соціальна економіка, роздержавлення.*

Статус України як соціальної держави офіційно зафіксовано у ст. 1 Конституції України: «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава». Вибравши соціальні орієнтири ринкової економіки, Україна пішла шляхом багатьох країн, що вже сформували або формують господарські системи подібного напрямку. Слід зазначити, що в даний час приблизно у двадцяти високорозвинених державах функціонують соціально орієнтовані ринкові системи: у США, Канаді, Німеччині, Франції, Австрії, Швеції, Японії. Приблизно у п'ятнадцяти країнах, у числі яких Південна Корея, Сінгапур, Чілі, Аргентина, Туреччина, Чехія, Словенія, після успішно проведених ринкових реформ реально формується названий тип господарства. Таким чином, якщо судити по соціальному чи економічному рівню розвитку, досягнутому цими країнами, то вибір Україною даного напрямку економічного розвитку можна вважати гідним.

Даний орієнтир розвитку був обраний ще на початку 90–х років. В цей час для всіх держав, що виникли на території колишнього Радянського Союзу, відкрилась реальна перспектива для радикальних змін у виробничих відносинах, створення динамічної, відкритої ринкової економіки, що має соціально орієнтований характер.

Такі перетворення були можливі на основі трансформації державної власності, яка мала стати передумовою структурної перебудови економіки, зміни форм господарювання, а також дати новий імпульс прогресу суспільства. Незважаючи на

чітко зазначені цілі розвитку, назвати економіку України соціально зорієнтованою неможливо і на сьогоднішній день. Це змушує переосмислити процес вже здійснених реформ і висунути припущення, що проведене реформування відносин власності саме й стало основною перешкодою для соціальної переорієнтації економіки.

Проблеми власності приділялося багато уваги у науковій літературі. Сучасні дослідження з цієї проблематики можна поділити на такі напрямки: марксизм (постмарксизм) і неінституціоналізм (економічна теорія прав власності). Перший напрямок розробляли у радянській економічній літературі: А. Єрьомін, М. Колганов, М. Колесов, Я. Кронрод, В. Куліков, А. Покритан, М. Цаголов, В. Черковець та ін. Другий напрямок представлено зарубіжними дослідниками: А. Алчіяном, Х. Демсецем, Р. Коузом, Д. Нортон, А. Оноре, О. Уільямсоном та ін.

Практика реформ у постсоціалістичних країнах зумовила підвищений інтерес до аналізу процесів перетворення власності. Цьому присвячені роботи В. Іноземцева, Р. Капелюшнікова, О. Колганова, В. Кулькова, в тому числі вітчизняних вчених: А. Гальчинського, О. Гоша, М. Зверякова, І. Лазні, В. Логвіненка, Я. Максименко, С. Мочерного, А. Покритана, В. Черняка та ін.

Дослідження вчених свідчать про те, що відносини власності в економічних системах, що трансформуються, стають одним із головних засобів їх перетворення. Однак додаткового дослідження потребує ефективність проведених реформ власності в Україні та оцінка впливу проведених трансформацій відносин власності в нашій державі на її соціальну орієнтацію.

Досвід країн, які вже стикались з перетвореннями власності свідчить про те, що її перетворення може відбуватись, як: 1) перерозподіл прав власності, що не змінює її форми; 2) перерозподіл прав власності, що передбачає перехід від одних форм власності до інших.

Процеси трансформації структури власності основних засобів виробництва в розвинених капіталістичних країнах не мали системозмінюючого характеру. На відміну від капіталістичних країн, економіка України зазнала суттєвих якісних змін в результаті трансформації державної власності, в процесі відродження приватної власності і в змінах в структурі основних засобів. При цьому можна визначити два принципово різних підходи до трансформації державної власності: перший – реформування має проводитися через демократизацію власності, що спирається на досвід розвинутих країн; другий – реформування власності має відбуватися завдяки формуванню приватної власності. Саме приватизація стала головним напрямком перетворення власності в колишніх соціалістичних країнах, зокрема і в Україні. Однак, для приватизації був необхідний значний об'єм грошових засобів або первісного капіталу, який ще Маркс характеризував як універсальні засоби переходу від одного способу виробництва до іншого.

Науковці стверджують, що процес первісного нагромадження капіталу відбувався в Україні в період з 1988 до 2000 року. Очевидно, що сформувати шляхом нагромадження крупний приватний капітал в такий короткий термін не можна. Тому процес формування приватної власності супроводжувався відносно законними (а інколи і кримінальними) схемами формування приватного капіталу в Україні.

Не були враховані і глибокі зміни власності, що відбулися в попередній період (1985–1990 рр.). Відповідно до ухвалених у той час законів, об'єкти власності було передано в управління трудовим колективам, від імені яких виступали адміністрації фабрик і заводів. Це призвело до появи псевдовласників державного майна. При

державних підприємствах створювались численні малі підприємства і кооперативи, які здебільшого стали виконувати роль механізму переведення державних ресурсів у приватну власність. Тим самим було закладено підвалини тіньової номенклатурно-бюрократичної приватизації, яка і забезпечила ще до початку офіційного роздержавлення фактичний контроль за об'єктами державної власності з боку обмеженого кола осіб – майбутніх власників.

В результаті процес еволюційного формування власника був витіснений процесом відчуження власності всіх і перетворення її у власність окремих людей. Можна сказати, що специфікою відродження приватної власності в Україні було перерозподіл суспільної власності на користь безпосередніх її «приватизаторів». Так як найбільші власники контролюють і політичну владу в Україні, то є підстави стверджувати, що в Україні трансформація структури власності основних засобів привела до злиття економічної і політичної влади крупного приватного капіталу[1].

Необхідно відзначити, що процес перерозподілу суспільно-народної власності в Україні розпочався на регіональному рівні. Це призвело до формування регіональних економічних «кланів» або регіональних фінансово-промислових груп. Утвореним групам вдалось встановити контроль над фінансовими інститутами та практично усіма базовими галузями промисловості.

Таблиця 1

**Оцінка впливу утворених груп на базові галузі економіки України
(в % до обсягу галузевого виробництва)**

Галузь промисловості	Інтер-пайп	Приват	Індустріальний союз Донбасу	Укр Сиб-банк	Фінанси і кредит	System Capital Management	Всього
Трубна	60					15	75
Гірськозагачувальна		60		10	10	10	90
Машинобудування	5		21		5	18	49
Виробництво ферро-сплавів	80	20					100
Нафтова	60						60
Металургія	3	5	10	8		16	42
Вугільна			20				20
Промислова хімія		30		40	20		90

Боротьба за внутрішній ринок та експорт переросла в конкуренцію між утвореними групами. Однак ця конкурентна боротьба жодним чином не свідчить про формування конкурентного ринку, а навпаки є ознакою монополізації економіки. Можна стверджувати, що в Україні сформувались олігархічні бізнес-групи, що реалізовували власні економічні і політичні інтереси. При чому проведений розподіл зберігся і свідчить про те, що вже в до 2000 р в Україні приватний капітал повністю сформувався. [4]

Не дивлячись на те, що приватизація продовжувалась і після 2000 року, структура власності з 2000 року майже не змінилась. Державній і комунальній власності відводиться близько 55%, а приватній – 45% основних засобів. Інший розподіл спостерігається в промисловості.

Таблиця 2

Структура власності основних засобів в економіці України, %

Форма власності	2000	2001	2002	2003	2004
Державна	32,6	32,1	30,4	29,9	31,5
Комунальна	21,9	23,3	23,8	24,7	23,3
Приватна	4	4,3	4,3	4,2	45,2
Колективна	41,3	40,1	41,1	40,7	
Міжнародних організацій і юридичних осіб інших держав	0,2	0,2	0,4	0,5	

Таблиця 3

Структура власності основних засобів в промисловості України, %

Форма власності	2001	2002	2003	2004
Державна	26,91	24,87	24,07	28,23
Комунальна	6,65	6,21	6,10	5,45
Приватна	0,36	0,42	0,47	66,32
Колективна	65,77	68,07	68,88	
Міжнародних організацій і юридичних осіб інших держав	0,31	0,43	0,48	

Як свідчать дані таблиці, в промисловості частка приватного капіталу досягає 70 %. Домінування приватного капіталу в промисловості є зрозумілим в зв'язку з тим, саме промисловість є базовою по відношенню до сфери послуг і сільського господарства. При цьому дані табл. 2.1 свідчать про те, що не дивлячись на загальну привабливість промисловості, вугільна промисловість не викликала бажання поширити на неї права власності. Це пояснюється низькою рентабельністю вугільної промисловості.

Таким чином, специфіка трансформації структури власності основних засобів в Україні проявилась в першу чергу в приватизації рентабельних підприємств владними бізнес-групами. Події більш пізніх років свідчать про боротьбу між бізнес-групами з приводу присвоєння ними об'єктів власності, (приклад скандалів з «Криворіжсталлю»).

Процес приватизації мав забезпечити зростання обсягів виробництва (після передачі підприємств в руки господаря, обсяги виробництва мали б зрости.) Однак, вже в 2004 році спостерігається падіння ВВП на 12,1%, в 2005 році – ще на 2,7%. Це падіння можна пов'язати з тим, що власники раніше приватизованих підприємств заморозили інвестиції в основний капітал, перетворивши цим підприємства на малоефективні. [3]

У країнах з розвинутою ринковою економікою одним з механізмів переходу об'єктів власності від неефективних власників до ефективних є банкрутство. Брак правильної організації і належної законодавчої бази в Україні призвело до свідомого використання банкрутства як засобу перерозподілу власності в інтересах пе-

вних осіб та кланів. Тільки в 2001 році за борги було продано об'єкти державної власності, ринкова вартість яких, за підрахунками фахівців, еквівалентна сумі проданого держмайна через Фонд (близько 2 млрд. грн.). Великий суспільний резонанс отримала «тіньова приватизація» через механізми банкрутства Слов'янського содового, Білоцерківського шинного («Россава»), Південного машинобудівного заводів, Одесаобленерго та інших підприємств.

Таким чином, як констатувалося в Посланні Президента України до Верховної Ради України «Україна: поступ у XXI століття», процес приватизації державної власності виявився неефективним та логічно незавершеним і не забезпечив формування відповідального господаря, зацікавленого в реальному оздоровленні виробництва. Не були запроваджені повноцінні правові та організаційні механізми реалізації переваг приватної власності, зміцнення позицій національного капіталу [2, с. 62–63].

Сформовану в Україні систему вдало охарактеризував Беленцов В.Н., як «бюрократична бізнес-олігархія».

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що істотні стратегічні прорахунки, які були припущені як у визначенні вихідних позицій для реформування, так і в самому процесі трансформаційних перетворень привели лише формального перетворення прав власності і не привели до трансформації реальних відносин власності. Можна констатувати спекулятивне використання приватизації, спрямоване не на довгострокове, ефективне володіння майном, а на можливості зіграти на різниці у ринковій і балансовій вартості підприємства. Це задає цільову функцію новоутворених економічних агентів, спрямовує їх на пошук ренти, пов'язаної з використанням близькості до державної влади, кланово-корпоративних структур; створення фінансових пірамід (в тому числі і державних), що в свою чергу, підштовхує сучасні фінансові структури не шукати чи створювати ефективного власника, якому можна довірити свої інвестиції і кредитні ресурси, а суто спекулятивним шляхом найменшого ризику отримувати прибутки; вибивання пільг щодо імпорту, експорту, податків і т. ін. Більше того, невдалий механізм приватизації перетворив її в потужне джерело соціальної і політичної напруженості у суспільстві. Процес реформування в Україні характеризується надзвичайно несприятливою динамікою структурних змін в економіці, постійним зменшенням частки високотехнологічної продукції в структурі ВВП, катастрофічним старінням основних фондів, їх фактичним «проїданням», значними зовнішнім і внутрішнім боргами, все більшою тінізацією національної економіки, яка вже стала звичним елементом функціонування суб'єктів підприємницької діяльності.

Зроблені висновки не відкидають ідею соціальної переорієнтації економіки, однак вимагають глибоко переосмислити процес реформування для успішного формування соціально сприятливого середовища.

Список використаних джерел

1. Власенко Н.В. Приватизация как одно из главных условий формирования социально-ориентированной рыночной экономики в Украине // Вісник ХДУ – Харків – 1999 – №459 – С. 47–51
2. Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000–2004 рр. Послання Президента України до Верховної Ради України. 2000 р. // Урядовий кур'єр. – 2000 р. – 28 січня.
3. wmv.cisstat.com
4. www.ukrstat.gov.ua

Annotation. *This article analyzes the reforms made property. Modern ownership structure in Ukraine and strategic miscalculations that were supposed to determine how the initial position to reform the property, and in the process of transformation, transformation of property relations.*

Key words: *property relations, privatization, social economy, rozderavlennya.*

УДК 330.101(477)

Тітаренко О.М., старший викладач Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА: ПРОБЛЕМИ ТА РІВЕНЬ ТІНІЗАЦІЇ НА УКРАЇНІ

Визначено причини тіньової економіки, рівень тіньової економіки та пріоритетні напрямки детінізації національної економіки.

Ключові слова: *тіньова економіка, рівень тіньової економіки, мінізація економіки, корупція, оподаткування, фінансові потоки.*

Постановка проблеми. Тіньова економіка – це господарська діяльність, яка розвішається поза державним обліком та контролем, а тому не відображається в офіційній статистиці. Глобальна трансформація світового господарства привела до подальшого розвитку тіньової економіки. У соціалістичних країнах зростання тіньової економіки було результатом недосконалості планової економічної системи. Україна в перехідний період від планової економіки до ринкової зіткнулася з проблемою тіньової економіки. Найвищими темпами тіньова економіка в Україні розвивалася у 1994–1998 роках, коли її обсяги сягали 65% офіційного ВВП [1]. Найтой час тіньовий фактор охопив більшу частину промислового виробництва (паливно-енергетичний комплекс, приватизація). Великого поширення набули «неофіційні» розрахунки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Досліджувану проблему розглядали: В. Д. Базилевич, З. С. Варналій, А. В. Лісовий, С. В. Кирпа, С. П. Позняков та інші.

Основні результати дослідження. Тінізація економіки – це найгостріша проблема сучасної національної економіки, тому що тіньова економіка – це поштовх до криміналізації, корупції, хабарництва у різних сферах народного господарства. Економічний зміст тіньової економіки – це отримання високих доходів, частина яких покриває матеріальні витрати та моральні збитки від ризиків з її здійснення. Надзвичайно високий рівень тіньової економіки в Україні негативно впливає на становище у системі світових господарських зв'язків, знижує її конкурентоспроможність на світовому ринку. В Україні тіньовий обіг найбільше присутній у таких сферах діяльності: торгівля, будівництво, нерухомість, гральний бізнес, громадське харчування, засоби масової інформації, транспорт і перевезення.

Найголовнішими причинами тінізації економіки можна вважати недосконалість податкової системи, непрозорі приватизаційні процеси, втручання державних структур у діяльність суб'єктів ринкових відносин, наявність корупції у владних структурах тощо. Проблема тінізації економіки виступає основою для корупції та хабарництва в майже усіх сферах національної економіки.

У процесі розгортання кризи у 2009 році збільшення рівня тінізації економік